

CHIQUINDILARSIZ IQTISODIYOT SARI: O‘ZBEKISTONDA ‘ZERO WASTE’ KONSEPSIYASINI JORIY ETISH

Ilmiy rahbar. **Ibragimov G'anijon G'ayratovich**

Qo'shma ta'lim dasturlarini muvofiqlashtirish markazi boshlig'i -Innovatsion

Menejment kafedrası dotsenti Phd, Toshkent davlat iqtisodiyot universiteti,

g.ibragimov@tsue.uz

Abdinabiyev Nurbek Bekturod o'g'li

TDIU, Menejment fakultetining

KB-61 guruhi, 4-bosqich talabasi

Annotatsiya. Ushbu maqolada O‘zbekistonda chiqindilarsiz iqtisodiyot (“Zero Waste”) konsepsiyasini joriy etish masalalari yoritilgan. Maqolada chiqindilarni kamaytirish, ularni qayta ishlash va ikkilamchi xomashyo sifatida foydalanishning ekologik hamda iqtisodiy afzalliklari tahlil qilinadi. Shuningdek, rivojlangan mamlakatlarning “Zero Waste” tajribalari asosida O‘zbekiston sharoitida ushbu konsepsiyani amalga oshirishning imkoniyatlari va istiqbollari o‘rganiladi. Tadqiqot davomida chiqindilarni boshqarish sohasida mavjud muammolar, davlat siyosati va aholining ekologik madaniyati darajasi tahlil qilinib, chiqindilarsiz iqtisodiyotga o‘tish bo‘yicha taklif va tavsiyalar ishlab chiqilgan.

Kalit so‘zlar. chiqindilarsiz iqtisodiyot, “Zero Waste”, qayta ishlash, ekologiya, yashil iqtisodiyot, barqaror rivojlanish, O‘zbekiston.

Annotation. This article examines the issues related to the implementation of the “Zero Waste” concept in Uzbekistan. The study analyzes the ecological and economic benefits of waste reduction, recycling, and the use of secondary raw materials. In addition, based on the experience of developed countries, the article explores the opportunities and prospects for applying this concept under the conditions of Uzbekistan. The research also investigates existing problems in waste management, state policy, and the level of

environmental awareness among the population, and provides recommendations and proposals for transitioning toward a zero-waste economy.

Keywords. zero-waste economy, “Zero Waste”, recycling, ecology, green economy, sustainable development, Uzbekistan.

Аннотация. данной статье рассмотрены вопросы внедрения концепции безотходной экономики («Zero Waste») в Республике Узбекистан. В статье анализируются экологические и экономические преимущества сокращения отходов, их переработки и использования в качестве вторичного сырья. Кроме того, на основе опыта развитых стран изучаются возможности и перспективы реализации данной концепции в условиях Узбекистана. В ходе исследования проанализированы существующие проблемы в сфере управления отходами, государственная политика и уровень экологической культуры населения, а также разработаны предложения и рекомендации по переходу к безотходной экономике.

Ключевые слова. безотходная экономика, «Zero Waste», переработка, экология, зелёная экономика, устойчивое развитие, Узбекистан.

Kirish. So‘nggi o‘n yilliklarda global miqyosda ekologik xavf-xatarlar kuchaymoqda: iqlim o‘zgarishi, havoning va suvning ifloslanishi, biologik xilma-xillikning kamayishi — bularning barchasi inson faoliyati natijasidir. Xususan, chiqindilar muammosi — bu nafaqat xalqaro hamjamiyat, balki har bir mamlakat darajasida hal qilinishi kerak bo‘lgan muammo. Chiqindilarni boshqarish tizimlarining samaradorligi, chiqindilarning kamaytirilishi va ularning ijobiy iqtisodiy aylanishga kiritilishi barqaror rivojlanish yo‘lida muhim jihatga aylanmoqda.

“Zero Waste” (o‘zbekcha “chiqindilarsiz iqtisodiyot”) konsepsiyasi — bu chiqindilarni nolga yaqin darajaga tushirish, ularni oldini olish, qayta ishlash va maksimal darajada resurs sifatida qayta ishlatish tamoyillariga asoslangan tizimli yondashuvdir¹. “Zero Waste” kontsepsiyasi mahsulotlar va xizmatlar hayot tsikllarini qayta ko‘rib

¹ MSU Extension “ Understanding the Meaning of Zero Waste

chiqishni, materiallar aylanishini ta'minlashni va chiqindilarning atrof-muhitga ta'sirini minimallashtirishni maqsad qilgan. Zero Waste tamoyillarining keng tarqalgan shakli — 3R (Reduce, Reuse, Recycle) yondashuvi bo'lib, ba'zan unga qo'shimcha 2 ta R: Refuse (rad etish) va Recover (qayta tiklash) kabi printsiplar kiritiladi — ya'ni zamonaviy 5R yondashuvi. Bunday yondashuv mahsulotlarni dizaynidan boshlab hisobga oladi: ya'ni mahsulotning qadoqlanishi, moddiy tarkibi, uzoq umr ko'rishi kabi jihatlar ham chiqindi hosil qilish ehtimolini kamaytirishga xizmat qiladi.

O'zbekistonda uzluksiz iqtisodiyotga ("circular economy") o'tish va chiqindilarsiz iqtisodiyot tamoyillarini joriy etish yo'lida muhim ishlar boshlangan. Hozirgi kunda O'zbekiston yillik ravishda 10,2 million tonnaga yaqin maishiy chiqindi ishlab chiqaradi, shundan plastmassaga tegishli chiqindilar umumiy miqdorning taxminan 10,3 foizini tashkil etadi. 2022 yilda plastik chiqindilar miqdori 2013 yilga nisbatan 2,5 barobar oshgani aniqlangan. Shuningdek, hozirda qayta ishlash quvvatlari talabga yetmaydi — davlat ekologiya organlari qayd etishicha, plastmassalarni to'liq qayta ishlash imkoniyati yetarli emas.²

Qishloq va shahar hududlarida odam boshiga tushadigan chiqindi hajmi ham katta. Misol uchun, O'zbekistonda bir kishiga yillik qattiq maishiy chiqindilar miqdori 240–328,5 kg atrofida ekani qayd qilingan. uznature.uz Shu bilan birga, mamlakatdagi chiqindi qayta ishlash tashkilotlarining soni ham oshmoqda: so'nggi ma'lumotlarga ko'ra, 5,2 million tonna maishiy chiqindilarning 270 ming tonnasi qayta ishlangan. [O'zbekiston Respublikasi Hukumat portal](http://O'zbekiston-Respublikasi-Hukumat-portal) Misol uchun, "Tashkent Plast Polymer" korxonasi har kuni 50 tonnadan ortiq chiqindilarni qayta ishlaydi va 15 turdagi mahsulot ishlab chiqaradi. UzDaily.uz

Biroq, muammolar ham mavjud. Ko'pgina chiqindilar ommaviy tarzda sanitariya talablariga javob bermaydigan axlatxonalar (dump)ga tashlanadi, noto'g'ri boshqariladi, ekologik va gigiyenik xavf tug'diradi. [Bankwatch+2Rödl & Partner+2](#) Qishloq

² Sultonov T.T., Raxmatov B.Yu. "Yashil iqtisodiyot asoslari" – o'quv qo'llanma. – Toshkent: "Fan va texnologiya", 2022

hududlarida yig'ish va tashish infratuzilmasi yomon rivojlangan bo'lishi, aholining ekologik ong darajasi pas bo'lishi, moliyaviy resurslarning cheklanganligi — bular zero-waste tamoyillarini amalda joriy etishda asosiy to'sqinliklardir. Shuning uchun, ushbu maqolada **O'zbekistonda “Zero Waste” konsepsiyasini joriy etishning nazariy-asosiy jihatlari**, mamlakatimizdagi hozirgi holat, tajriba va amaliyotdagi muammolar, shuningdek rivojlangan mamlakatlarning misollari asosida taklif va tavsiyalar ko'rib chiqiladi. Zero Waste kontsepsiyasini amaliyotga tatbiq etish orqali **ekologik barqarorlik**, chiqindilarning kamayishi, resurslarni tejash va iqtisodiy samaradorlikka erishish imkoniyatlari yoritiladi.

Asosiy qism. O'zbekiston Respublikasi ham barqaror rivojlanish tamoyillarini davlat siyosatining ustuvor yo'nalishiga aylantirib, yashil iqtisodiyotga o'tish bo'yicha izchil choralarni amalga oshirmoqda. Xususan, 2019-yil 4-oktabrda qabul qilingan **“O'zbekiston Respublikasining Yashil iqtisodiyotga o'tish strategiyasi 2019–2030”** ushbu yo'nalishdagi asosiy hujjatlardan biri hisoblanadi. Ushbu strategiya doirasida energiya samaradorligini oshirish, qayta tiklanuvchi energiya manbalaridan foydalanish, suv resurslarini boshqarish, chiqindilarni qayta ishlash va ekologik toza texnologiyalarni joriy etish ustuvor vazifa sifatida belgilanmoqda.

Bundan tashqari, 2023-yil 30-mart kuni Prezident tomonidan imzolangan **PQ–116-sonli Qaror — “Yashil energiya” dasturini 2023–2030 yillarda amalga oshirish chora-tadbirlari to'g'risidagi** qaror asosida, mamlakatda quyosh va shamol elektr stansiyalarini keng miqyosda qurish, aholi va korxonalarni ekologik toza energiya bilan ta'minlash bo'yicha keng ko'lamli ishlar boshlangan. Shu bilan birga, Moliya vazirligi tomonidan 2024-yildan boshlab 'yashil obligatsiyalar'ni joriy etish va ekologik loyihalarni moliyalashtirish mexanizmlarini shakllantirishga doir hujjatlar ishlab chiqilgan. Yashil iqtisodiyot va yashil moliya masalalari O'zbekistonning **2022–2026-yillarga mo'ljallangan Taraqqiyot strategiyasida** ham alohida qayd etilgan bo'lib, unda ekologik barqarorlik, uglerod

neytralligi, va energiya samaradorligiga erishish maqsad qilingan³.

Yashil moliya — bu ekologik jihatdan ijobiy natijalar keltiradigan loyihalarni moliyalashtirishga yo‘naltirilgan moliyaviy faoliyatdir. Bu yo‘nalishda yashil kreditlar, yashil obligatsiyalar, uglerod bozorlari va boshqa moliyaviy vositalar muhim o‘rin tutadi. O‘zbekiston Respublikasi Moliya vazirligi 2023-yil dekabr oyida ilk bor “Yashil obligatsiyalar chiqarish konsepsiyasi”ni ishlab chiqdi. Mazkur hujjatda ekologik toza energetika, chiqindilarni qayta ishlash, energiya samaradorligi va transport infratuzilmasini modernizatsiya qilishga yo‘naltirilgan loyihalarni moliyalashtirish mexanizmlari belgilandi. Joriy yilda O‘zbekistonda Energetika vazirligi ma’lumotlariga ko‘ra, xalqaro moliya institutlari ishtirokida umumiy qiymati 2,1 milliard AQSH dollaridan ortiq bo‘lgan quyosh va shamol elektr stansiyalarini qurish loyihalari amalga oshirilmoqda. Bularning barchasi yashil moliya vositalari orqali moliyalashtirilmoqda.

Yashil moliyaning O‘zbekiston iqtisodiyotiga ijobiy ta’siri quyidagi ko‘rinishlarda namoyon bo‘lmoqda: *Iqtisodiy barqarorlik:* Yashil loyihalarga yo‘naltirilgan investitsiyalar sanoatni diversifikatsiya qilish va texnologik yangilanishni ta’minlaydi.

Bandlik yaratish: Xalqaro ekspertlar bahosiga ko‘ra, faqatgina qayta tiklanuvchi energiya sektorida O‘zbekistonda 2030-yilgacha 100 mingga yaqin yangi ish o‘rni yaratilishi mumkin.

Tashqi investitsiyalar oqimini oshirish: O‘zbekistonning yashil iqtisodiyotni rivojlantirishga bo‘lgan intilishi xalqaro moliya institutlari (Jahon banki, OPEK jamg‘armasi, Islom taraqqiyot banki va boshqalar) tomonidan moliyaviy ko‘mak va grantlar shaklida qo‘llab-quvvatlanmoqda.

Atrof-muhit salomatligi: Yashil texnologiyalar va chiqindi boshqaruvi sohasidagi islohotlar orqali havoga chiqariladigan zararli moddalar hajmi sezilarli darajada kamaymoqda. Misol uchun, 2023-yilda yirik sanoat korxonalarida ekologik filtrlash tizimlarini joriy etish orqali SO₂ va NO_x chiqindilari 8 foizga kamaygan.

1-jadval

³ O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti Sh.M. Mirziyoyevning “Yangi O‘zbekiston – yashil iqtisodiyot sari” mavzusidagi chiqishlari. – www.prezident.uz

O‘zbekistonda zero waste loyihalari ⁴

Loyihaning nomi	Hudud	Boshlanish va tugash sanasi	Yo‘nalish (soha)	Maqsad	Moliyaviy manba
Toshkent shahridagi chiqindilarni ajratib yig‘ish loyihasi	Toshkent	2023–2025	Maishiy chiqindilarni qayta ishlash	Aholi chiqindilarini plastmassa, qog‘oz va organik turlarga ajratish tizimini joriy etish	Yevropa Ittifoqi granti va mahalliy byudjet
Namangan viloyatidagi “Ekologik maktab” tashabbusi	Namangan	2024–2026	Ta’lim va ijtimoiy soha	O‘quvchilarga “Zero Waste” tamoyillarini o‘rgatish va chiqindisiz muhit yaratish	Xalqaro ekologik tashkilotlar
Buxoro shahridagi qayta ishlash zavodi modernizatsiyasi	Buxoro	2024–2027	Sanoat chiqindilari	Chiqindilarni qayta ishlash texnologiyalarini yangilash va ishlab chiqarishni chiqindisiz qilish	Davlat va xususiy sektor hamkorligi
Samarqanddagi “Chiqindisiz turizm” dasturi	Samarqand	2025–2027	Turizm sohasi	Turistik hududlarda chiqindilarni kamaytirish va qayta ishlashni yo‘lga qo‘yish	BMTning Atrof-muhit dasturi (UNEP)
Qashqadaryo viloyatidagi biogaz loyihasi	Qashqadaryo	2023–2026	Qishloq xo‘jaligi	Organik chiqindilardan energiya ishlab chiqarish	Jahon banki va O‘zbekiston hukumati

O‘zbekistonda “zero waste” konsepsiyasi tobora dolzarb ahamiyat kasb etmoqda. So‘nggi yillarda turli hududlarda chiqindilarni kamaytirish, qayta ishlash va ekologik

⁴ O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2023-yil 1-dekabrda PQ–420-sonli “Yashil iqtisodiyot konsepsiyasini amalga oshirish va iqlim o‘zgarishiga moslashish bo‘yicha kompleks chora-tadbirlar to‘g‘risida”gi qarori.

barqarorlikni ta'minlash maqsadida bir qator loyihalar amalga oshirilmoqda. Masalan, Toshkent shahrida 2023–2025 yillarda amalga oshirilayotgan “Chiqindilarni ajratib yig'ish loyihasi” aholi chiqindilarini plastmassa, qog'oz va organik turlarga ajratish tizimini joriy etishga qaratilgan. Ushbu loyiha Yevropa Ittifoqi granti va mahalliy byudjet mablag'lari asosida moliyalashtirilmoqda. Bu tashabbus poytaxtda chiqindilarni to'g'ri saralash madaniyatini shakllantirishda muhim o'rin tutadi. Namangan viloyatida esa 2024–2026 yillarga mo'ljallangan “Ekologik maktab” tashabbusi orqali o'quvchilar orasida “Zero Waste” tamoyillarini o'rgatish va chiqindisiz muhit yaratish maqsad qilingan. Mazkur loyiha xalqaro ekologik tashkilotlar tomonidan qo'llab-quvvatlanib, ta'lim sohasi orqali yosh avlodda ekologik ongni shakllantirishga xizmat qilmoqda. Shuningdek, Buxoro shahrida 2024–2027 yillarda qayta ishlash zavodini modernizatsiya qilish loyihasi amalga oshirilmoqda. Bu loyiha sanoat chiqindilarini qayta ishlash texnologiyalarini yangilash va ishlab chiqarishni chiqindisiz tizimga o'tkazishga qaratilgan bo'lib, davlat hamda xususiy sektor hamkorligida moliyalashtiriladi. Turizm sohasi ham chiqindisiz iqtisodiyot yo'nalishidan chetda qolmagan. Samarqandda 2025–2027 yillarda amalga oshiriladigan “Chiqindisiz turizm” dasturi sayyohlik hududlarida chiqindilarni kamaytirish va qayta ishlash tizimini rivojlantirishni ko'zda tutadi. Mazkur loyiha Birlashgan Millatlar Tashkilotining Atrof-muhit dasturi (UNEP) tomonidan qo'llab-quvvatlanadi. Qashqadaryo viloyatida 2023–2026 yillarda boshlangan biogaz loyihasi qishloq xo'jaligi chiqindilaridan organik energiya ishlab chiqarishga qaratilgan bo'lib, Jahon banki va O'zbekiston hukumati tomonidan moliyalashtirilmoqda. Ushbu loyiha nafaqat chiqindilarni kamaytiradi, balki qayta tiklanuvchi energiya manbalarini rivojlantirishga ham xizmat qiladi. Ushbu loyihalar orqali mamlakatimizda chiqindilarni boshqarish tizimi takomillashmoqda, ekologik xavfsizlikni ta'minlash hamda iqtisodiy samaradorlikni oshirish yo'lida sezilarli natijalarga erishilmoqda.

Yuqoridagi loyihalar tahlilidan ko'rinadiki, O'zbekiston “zero waste” konsepsiyasini amaliyotga joriy etishda izchil choralar ko'rmoqda. Har bir hudud o'zining iqtisodiy va ijtimoiy xususiyatidan kelib chiqib, chiqindilarni kamaytirish va qayta ishlash bo'yicha

samarali yechimlarni ishlab chiqmoqda. Poytaxtda chiqindilarni saralash tizimi joriy etilsa, viloyatlarda ekologik ta'lim, sanoat texnologiyalarini yangilash, turizmda chiqindisiz faoliyat yuritish va energiya ishlab chiqarishda biogazdan foydalanish yo'nalishlari rivojlanmoqda. Bu tashabbuslar nafaqat atrof-muhitni muhofaza qilishga, balki yashil iqtisodiyot tamoyillarini hayotga tatbiq etishga xizmat qilmoqda. Kelgusida "zero waste" loyihalarini kengaytirish, ularni yagona milliy strategiya asosida muvofiqlashtirish va aholi ishtirokini kuchaytirish O'zbekistonning barqaror rivojlanish yo'lida muhim qadamlardan biri bo'ladi.

Foydalangan adabiyotlar ro'yxati.

- [1]. O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Sh.M. Mirziyoyevning "Yangi O'zbekiston – yashil iqtisodiyot sari" mavzusidagi chiqishlari. – www.prezident.uz
- [2]. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2023-yil 1-dekabrdagi PQ–420-sonli "Yashil iqtisodiyot konsepsiyasini amalga oshirish va iqlim o'zgarishiga moslashish bo'yicha kompleks chora-tadbirlar to'g'risida"gi qarori.
- [3]. Sultonov T.T., Raxmatov B.Yu. "Yashil iqtisodiyot asoslari" – o'quv qo'llanma. – Toshkent: "Fan va texnologiya", 2022.
- [4]. Asian Development Bank (ADB). "Uzbekistan: Pathway to Green Growth and Low-Carbon Development". – Manila, 2023.
- [5]. Schroeder, P., & Lins, H. (2020). "Green Finance: Principles, Policies and Practices." Environmental Finance.
- [6]. UNEP Finance Initiative (2021). "The Role of Finance in Achieving the Sustainable Development Goals." United Nations Environment Programme (UNEP) Report.
- [7]. World Bank Group (2017). "Financing for Development: Sustainable Finance and Green Growth." World Bank Publications.
- [8]. OECD (2020). "The Green Finance and Investment: Mobilising Finance for Climate Action." OECD Report.